

**Agrovoc descriptors:** socioeconomic development, agricultural censuses, trends, production structure, farms, farm size, farm structure, intensification, farming systems  
**Agris category code:** E10, E14, E90

Univerza v Ljubljani  
Biotehniška fakulteta Agronomija  
Katedra za agrarno ekonomiko,  
Ruralno sociologijo in razvoj podeželja

COBISS koda 1.01

## Razvojni trendi v slovenskem kmetijstvu

Matija KOVAČIČ<sup>1</sup>, Andrej UDOVČ<sup>2</sup>

Prispelo 15. julija 2002; sprejeto 8. julija 2003  
Received July 15, 2002; accepted July 8, 2003

### IZVLEČEK

V prispevku so predstavljeni razvojni trendi v slovenskem kmetijstvu na podlagi statističnih podatkov popisa prebivalstva v letu 1991 in popisa kmetijstva v letu 2000. Predstavljena so predvidevanja o trendih gibanja števila kmetij ter razvoju velikostne, socio-ekonomske in proizvodne strukture kmetij po letu 2010. Razvojni scenarij predvideva nadaljnje zmanjševanje števila kmetij in ob tem povečevanje njihove velikosti, ki pa bo še vedno daleč pod EU povprečjem. Ravno tako se predvideva oblikovanje štirih skupin kmetij: čiste profesionalne kmetije, klasične mešane kmetije, kmetije z dopolnilno dejavnostjo in dopolnilne kmetije.

**Ključne besede:** Socio-ekonomska struktura, razvojni trendi, kmetije, Slovenija

### ABSTRACT

#### DEVELOPMENT TRENDS IN SLOVENIAN AGRICULTURE

In the paper the development trends in Slovenian agriculture based on statistical data from general census in 1991 and census on agriculture in 2000 are presented. We present the estimations of future development of number and size of farms, as well as development trends in socio-economic and production structure of Slovenian farms after the year 2010. The development scenario foresees decreased number of farms with simultaneous increase of their size, which will still remain far below the EU average. The scenario also predicts forming of four socio-economic types of farms: full time professional farms, classical part time farms, diversified part time farms and, supplementary farms.

**Key words:** Socio-economic structure, development trends, farms, Slovenia

<sup>1</sup> Izr. prof. dr., Rakitna 46, SI-1352 Preserje

<sup>2</sup> Doc. dr., Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Jamnikarjeva 101, SI-1000 Ljubljana

## 1 UVOD

Prihodnji razvoj kmetijstva v Sloveniji bo verjetno zaznamovan s koncentracijo, specializacijo in industrializacijo pridelave na kmetijah, ki se bodo s kmetijstvom ukvarjale poklicno. Na kmetijah, kjer kmetijstvo ne bo najpomembnejši vir dohodka za družino, pa lahko pričakujemo, da bo pridelava vse bolj ekološko naravnana, usmerjena v samooskrbo ali k posebnim potrebam potrošnikov (pokrivanje tržnih niš). Ob tem pa bodo mnoge kmetije razvijale tudi dopolnilne dejavnosti z namenom, da dosežejo višjo stopnjo zaposlenosti družinske delovne sile in večji dohodek.

V tem prispevku želimo osvetliti predvsem pričakovane spremembe v agrarni strukturi. Pri tem bomo skušali osvetliti tudi razlike med statističnimi regijami v Sloveniji. Uporabili bomo podatke iz popisa prebivalstva 1991 in iz popisa kmetijstva 2000, ki nam jih je v ta namen posredoval Statistični urad RS.

Čeprav ti dve seriji podatkov nista povsem primerljivi (zaradi razlik v metodologiji), bomo s primerjalno analizo vendarle skušali dovolj natančno nakazati pričakovane razvojne težnje v kmetijstvu.

## 2 ŠTEVILO IN VELIKOSTNA STRUKTURA KMETIJ

Velikostna struktura kmetij v Sloveniji je, kot kažejo podatki v preglednici 1, že od začetka 20. stoletja razmeroma stabilna in za sodobne razmere kmetovanja zelo neugodna. V prvi tretjini prejšnjega stoletja se je število kmetij celo povečevalo, kar kaže na proces drobljenja kmetij v tistem času, nato pa je bilo število kmetij dokaj stalno do začetka osemdesetih let. Šele v tem času so se pojavile razmere za postopno izboljševanje velikostne strukture. V osemdesetih letih se je število gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom zmanjšalo za dobrih 22%. Vendar gre tolikšno zmanjšanje pripisati predvsem razlikam v metodološkem pristopu med popisoma prebivalstva 1981 in 1991. Pri tem velja opozoriti, da termina »gospodinjstvo s kmečkim gospodarstvom«, ki so ga v preteklosti enačili s pojmom »kmetija«, danes več ne moremo razumeti v takem smislu, saj so se kriteriji za statistično opredelitev kmetije kot proizvodnega obrata zaostri. Danes uporabljamo tudi v naši statistiki evropsko opredelitev kmetij in od tod tako velik padec števila kmetij v letu 1991 (preg.1 in preg. 2).

V letu 1981 in 1991 je bilo, ob upoštevanju natančnejših kriterijev za opredelitev kmetije, z dodatno obdelavo statističnih podatkov iz popisov prebivalstva ugotovljeno manjše število kmetij in sicer 148.886 za leto 1981 in 142.114 za leto 1991. To pomeni da se je v obdobju od 1981 do 1991 število kmetij zmanjšalo za okoli 6.700 oziroma po stopnji 0,45% letno. Intenzivnejše zmanjševanje števila kmetij pa se je začelo, kot kažejo podatki v preglednici 2, po letu 1991. V tej Preglednici so prikazani podatki o številu kmetij, ki je ugotovljeno na osnovi EU kriterijev (evropsko primerljive kmetije) in je spet manjše od zgoraj predstavljenega. So pa ti podatki primerljivi s podatki iz popisa kmetijstva 2000, v katerem so za opredelitev kmetije prav tako uporabljeni kriteriji EU. Zaradi različnih kriterijev za opredelitev kmetij v posameznih obdobjih dejanski podatki niso direktno primerljivi, relativne primerjave

pa vendarle dokaj natančno kažejo razvojni trend na področju družinskega kmetijstva v Sloveniji.

Preglednica 1: Razvoj velikostne strukture kmetij na območju RS od leta 1902

Table 1: Development of size structure of farms in Slovenia since year 1902

Leto	Število kmetij	Delež velikostnih razredov v %					
		Velikostni razredi v ha – vsa zemljišča					
		do 1	1 – 2	2 – 5	5 – 10	10 – 20	nad 20
1902	176.799	23,3	13,5	21,8	17,7	15,6	8,1
1930/31	196.849	22,6		37,7	18,1	14,4	7,2
1960	194.855	20,9	12,3	25,4	20,1	21,4	
1969	180.044	22,1	12,8	25,3	19,8	20,0	
1981	192.090	32,5	11,7	22,2	17,2		16,4
1991	156.549	28,4	12,8	23,2	18,0	12,5	5,1

(Vir: MAČEK, 1976; cit. po: ERJAVEC, 1993:95)

Preglednica 2: Število kmetij v Sloveniji in njihova velikostna struktura v obdobju 1991- 2000

Table 2: Number of farms in Slovenia and their size structure in period between 1991 - 2000

Leto:	Število kmetij	Velikost kmetij – ha KZU				Povpr. velikost (ha)	
		do 2 ha	2 - 5	5 - 10	nad 10	Vsa zemlja	KZU
1991-EPK	111.951	34,1	36,5	21,8	7,6	7,8	4,1
2000	86.336	26,6	35,2	25,6	12,6	...	5,3

Opomba: EPK = evropsko primerljive kmetije; na osnovi popisa prebivalstva 1991

(Vir: KOVAČIČ, 1996: 29,56; podatki popis kmetijstva 2000)

Število kmetij v zadnjem desetletju se je torej zmanjšalo za 25.615 ali za 22,9%, oziroma po stopnji 2,5% letno. Povprečno je vsako leto (9 let) ugasnilo 2.846 kmetij, oziroma 7 do 8 na dan. Na podlagi podatkov iz popisa prebivalstva 1991 o stanju nasledstva na kmetijah in podatkov o razvojnih ambicijah kmetij iz raziskovalnih projektov smo bili ocenili (primerjaj: Kovačič, 1996), da je v Sloveniji okoli 40% kmetij, ki bodo z iztekom sedanje generacije odmrle kot proizvodne enote. Do leta 2010 naj bi se po tej prognozi število kmetij od 112.000 (1991) zmanjšalo na okoli 67.000 oziroma za 2.200 do 2.300 kmetij na leto. Predvidena dinamika zmanjševanja števila kmetij se je v preteklem desetletju ne le v celoti uresničila, pač pa je bila celo intenzivnejša. Gotovo gre del zmanjšanja števila kmetij v preteklem desetletju pripisati tudi spremenjeni metodiki opredeljevanja kmetij, zaradi katerih velik del gospodinjstev, ki posedujejo nekaj kmetijske zemlje, ni več prištet med kmetije. Vendar za prihodnost lahko pričakujemo, da bo ta proces vsaj enako, če ne celo nekoliko bolj intenziven, kot smo predvidevali pred desetletjem. Ker se ekonomske razmere kmetovanja zaostrejejo, je po naši oceni realno pričakovati, da se bo število

kmetij letno zmanjšalo za 2.400 do 2.500. To pomeni, da bomo imeli leta 2010 le še okoli 60.000 kmetij.

Proces vsekakor prispeva k izboljševanju velikostne strukture. Podatki v preglednici 2 jasno kažejo, da se povečuje delež velikostnih skupin nad 5 ha kmetijske zemlje v uporabi (KZU) in zmanjšuje delež manjših velikostnih skupin. Tudi povprečna velikost kmetije merjena s ha KZU se je povečala za skoraj 30%. Podobno se je delež kmetij z več kot 10 ha KZU v zadnjem desetletju povečal za 66%. Toda še vedno dobrih 87% kmetij obdeluje manj kot 10 ha kmetijske zemlje. Z nadaljevanjem obstoječega trenda odmiranja kmetij se nam utegne do konca tega desetletja tako povečati povprečna funkcionalna velikost kmetij na okoli 6,5 ha kmetijske zemlje v uporabi. V primerjavi z večino drugih držav EU to ne pomeni takega napredka pri izboljšanju posestne strukture, da bi se konkurenčnost našega kmetijstva - v povprečju - odločilno izboljšala.

Pomembne razlike v velikostni strukturi obstajajo tudi med statističnimi regijami v Sloveniji. Tako je največji delež majhnih kmetij (do 2 ha kmetijske zemlje) v obalno-kraški regiji (dobrih 60%), nadpovprečna razdrobljenost pa je še v goriški, spodnje-posavski, podravski in pomurski regiji, v regijah torej, kjer imamo najboljša kmetijska zemljišča oziroma najugodnejše klimatske razmere za kmetovanje. Obratno imamo največ velikih kmetij (nad 20 ha) v notranjsko-kraški, koroški in osrednje-slovenski regiji, kjer so zemljišča manj kakovostna.

Morebitnih razlik v razvojnih trendih med statističnimi regijami na osnovi dosegljivih podatkov ne moremo ugotoviti. Na osnovi nesistematičnih opazovanj in izkušenj pa sklepamo, da so trendi v zmanjševanju števila kmetij bolj izraziti v območjih s težjimi razmerami za kmetovanje, da pa tam proces koncentracije zemljišč, niti lastniške, niti funkcionalne, ni ustrezno intenzivnejši, pač pa se v tistih območjih slabša zemljišča intenzivno zaraščajo.

Preglednica 3: Velikostna struktura kmetij glede na površino KZU po statističnih regijah – v %

Table 3: Farm size structure according to size of ALU by statistical regions – in %

	do 2 ha	2 – 5 ha	5 – 10 ha	10 – 20 ha	20 – 30 ha	30 – 50 ha	nad 50 ha	% skupaj	število skupaj	% po regijah
Pomurska	28,4	40,4	20,8	8,4	1,3	0,5	0,2	100,0	11781	13,6
Podravska	30,2	37,0	21,2	9,6	1,5	0,4	0,1	100,0	14775	17,1
Koroška	13,8	27,4	32,0	24,0	2,3	0,3	0,2	100,0	2900	3,4
Savinjska	24,0	36,6	27,7	10,2	1,1	0,3	0,1	100,0	12890	14,9
Zasavska	11,5	34,3	43,5	10,3	0,4	0,0	0,0	100,0	1047	1,2
Spodnje-posavska	28,9	37,8	24,3	7,5	1,2	0,2	0,1	100,0	5751	6,7
Jugovzhodna Slovenija	26,4	35,7	28,4	8,0	0,9	0,4	0,2	100,0	9531	11,0
Osrednjeslovenska	15,1	32,5	34,8	14,7	2,1	0,6	0,2	100,0	9471	11,0
Gorenjska	17,5	33,7	31,1	15,4	1,9	0,3	0,1	100,0	5032	5,8
Notranjsko-kraška	20,0	27,5	32,3	17,1	2,3	0,8	0,2	100,0	2946	3,4
Goriška	35,2	34,0	18,8	9,2	2,0	0,6	0,2	100,0	6535	7,6
Obalno-kraška	60,5	24,1	10,1	4,3	0,5	0,3	0,2	100,0	3674	4,3
Skupaj	26,6	35,2	25,6	10,6	1,5	0,4	0,1	100,0	86333	100,0

(Vir: Podatki popisa kmetijstva 2000)

Opomba: Za tri kmetije zaradi zaupnosti podatkov ni poznano, v katero regijo spadajo. Od tod razlika v skupnem številu kmetij v primerjavi s preglednico 2.

V prihodnjih desetih, nemara tudi dvajsetih letih moramo torej še vedno računati z razmeroma neugodno velikostno strukturo. Gotovo pa je realno pričakovati, da bo ob ustrezni agrarni politiki manjše število kmetij razmeroma hitro večalo obseg pridelave in uvajalo tehnološke novosti. Preostale kmetije pa bodo, bolj ali manj dolgo, še ohranile interes za obdelovanje zemlje predvsem iz neekonomskih razlogov, a bodo postopoma odmirale. Predvidevamo razvojni scenarij, po katerem se bodo kmetije vse bolj jasno diferencirale v štiri skupine:

- Prva skupina kmetij bo zasledovala cilj povečevati velikost kmetije do obsega, ki bo zagotovil polno zaposlenost najmanj vsem aktivnim članom družine. Nekatere bodo postopoma najemale ali redno zaposlovale tudi tujo delovno silo. Te kmetije se bodo razvijale na območjih, kjer bo mogoče oblikovati dovolj velike obrate in dovolj intenzivirati pridelovanje, kajti te kmetije bodo morale dosegati visoko stopnjo konkurenčnosti, saj bo kmetovanje njihov izključni vir dohodka. V Sloveniji je po naši oceni prostora za nekaj 1000 takih kmetij.
- Druga skupina kmetij bo razvojno težila k obsegu proizvodnje, ki bo zagotavljal polno zaposlitev in paritetni dohodek enemu članu družine. Gre za klasične mešane kmetije. Tudi te kmetije bodo morale oziroma bodo zainteresirane dohajati tehnološki razvoj in dosegati optimalni dohodek. Tudi te kmetije je potrebno uvrstiti v skupino profesionalnih kmetij. Ocenjujem, da je v Sloveniji kmetij, ki se bodo razvijale v to smer kakih 10.000 do 15.000, vendar verjetno vse ne bodo dosegle cilja.
- Tretja skupina kmetij bo skušala dosegati paritetni dohodek za enega člana družine (ali tudi več) s kombinacijo kmetijske proizvodnje in dopolnilnih dejavnosti na kmetiji. Tudi te bodo težile k trajni ohranitvi in razvoju kmetije. Takih kmetij je približno toliko kot kmetij druge skupine, ali celo manj. Precej bo odvisno od tega, kako resno bomo spodbujali in omogočali razvoj dopolnilnih dejavnosti na kmetijah.
- V četrto skupino sodijo ostale kmetije, ki nimajo niti možnosti niti interesa, da bi večale svoj obseg in posodabljale pridelovanje. Kmetijstvo jim pomeni dopolnilni vir dohodka ali predvsem možnost samooskrbe oziroma ohranjajo kmetovanje iz drugih neekonomskih motivov. Vse kaže, da bo ta skupina kmetij največja, a bo postopoma odmirala. Interes za obdelovanje svoje zemlje bo družina na taki kmetiji ohranila tako dolgo, dokler bo živa neekonomska motivacija, dokler bo delo na kmetiji fizično obvladovala in/ali dokler bo kmetovanje prispevalo vsaj nekaj sredstev v družinski proračun oziroma dokler ne bo zahtevalo preliivanja sredstev iz drugih virov za vlaganja v kmetijsko dejavnost. Menimo namreč, da v prihodnjem obdobju ni več mogoče računati na v preteklem obdobju zelo razširjen pojav, da so na mešanih kmetijah dohodek iz drugih virov vlagali v razvoj kmetije. Ekonomski položaj tega praviloma ne omogoča več. Če se bo v prihodnosti ekonomski položaj prebivalstva pomembneje izboljšal, je verjetno pričakovati, da se bo tak model ravnanja ponovno uveljavil, čeprav gotovo ne več v prejšnjem obsegu, saj se emocionalni odnos do zemlje in rodbinske tradicije pri mladih generacijah razmeroma hitro spreminja.

Na osnovi teh predpostavk smo oblikovali v preglednici 4 predstavljeno oceno socio-ekonomske strukture kmetij v desetletju po letu 2010.

Preglednica 4: Ocena socio-ekonomske strukture kmetij po letu 2010

Table 4: Estimation of socio-economic farm structure after year 2020

Socio-ekonomski tip kmetij	Število	Delež v %
1. skupina – čiste (poklicne) kmetije	3.000	5
2. skupina – najmanj eden pridobiva dohodek samo s kmetijstvom	15.000	25
3. skupina – družina pridobiva dohodek s kmetijstvom in dopolnilnimi dejavnostmi	12.000	20
4. skupina – kmetijstvo je dopolnilni vir dohodka	30.000	50
Skupaj	60.000	100

(Vir: Kovačič, Udovč, 2001)

Podatki kažejo da gre v bistvu za dvosmerni razvoj agrarne strukture. Manjši del kmetij se bo razvijal v izrazito profesionalno smer, večji oziroma pretežni del kmetij pa bo kombiniral kmetijsko dejavnost z drugimi viri dohodka. Toda predvsem ta del kmetij bo zagotavljal obdelanost zemljišč v območjih s slabšimi razmerami za kmetovanje in poseljenost tega prostora. Njihov pomen s širšega družbenega vidika je prav v tem. Med obema skupinama kmetij opazamo polarizacijo v pogledu tehnološke razvitosti in ekonomske moči, pa tudi polarizacijo interesov. Poklicne kmetije modernizirajo in racionalizirajo pridelovanje ter povečujejo svoje obrate, manjše kmetije ostajajo pri tehnologijah, ki ne zahtevajo večjih kapitalskih vložkov in ne težijo k pomembnemu povečevanju obratov. Predvidevamo, da bo ta proces v prihodnosti še bolj izrazit. Zaradi tega bo v prihodnje najbrž potrebno diferencirati tudi agrarno-politične ukrepe. Poklicnim kmetijam bi morali predvsem pomagati pri tehnološkem razvoju in optimizaciji obsega proizvodnje do take stopnje, da bodo postale ob doseganju paritetnega dohodka konkurenčno in razvojno sposobne. To pomeni predvsem pomoč pri investicijah. Kmetijam, ki jim bo kmetijstvo pomenilo dopolnilni dohodek, pa zagotavljati toliko in tako pomoč, da bodo ohranile interes za obdelovanje zemlje, kar bo omogočilo ohranjanje proizvodnega potenciala kmetijskih zemljišč in kultiviranost krajine. Ta interes bo ohranjen, dokler bo taka proizvodnja glede na vložen obseg dela in kapitala ekonomsko zanimiva, kar pomeni, dokler ne bo treba financirati tekočih vlaganj v kmetijsko dejavnost iz drugih virov dohodka. Ocenjujemo, da deklarirani cilji razvoja kmetijstva in podeželja ne bodo doseženi, če bo ta skupina kmetij izločena iz sistema razvojnih spodbud oziroma ukrepov agrarne politike.

### 3 PROIZVODNA STRUKTURA KMETIJ

Naslednji dejavnik - struktura proizvodnje, se kaže skozi pretežno proizvodno usmeritev kmetij. Ta struktura je po eni strani pogojena z naravnimi danostmi, po drugi strani pa z velikostno strukturo in ekonomskimi razmerami pridelovanja. Prevlada hribovskega sveta in s tem travinja narekuje pretežno usmeritev v rejo prežvekovalcev. Pa tudi v ravninskih območjih, ki so glede na naravne danosti primerna za tržno poljedelsko pridelavo, razmeroma majhna velikost obratov sili kmetije v delovno intenzivnejše živinorejske panoge, ki omogočajo unovčiti več dela in tako pridobiti razmeroma večji dohodek na enoto površine.

V preglednici 5 predstavljamo proizvodno strukturo kmetij v Sloveniji, ki je bila izdelana na osnovi podatkov popisa prebivalstva 1991. Izdelana je predvsem na osnovi podatkov o strukturi rabe kmetijskih zemljišč na kmetijah in podatkov o obsegu živinoreje. V preglednici 6 pa predstavljamo proizvodno strukturo kmetij iz popisa kmetijstva 2000, ki je izdelana po metodologiji Statističnega urada RS na osnovi EU kriterijev. Metodološka pristopa sicer nista direktno primerljiva, rezultati pa kažejo podobno stanje.

Preglednica 5: Proizvodna struktura kmetij v Sloveniji po podatkih popisa prebivalstva 1991

Table 5: Farm production structure in Slovenia according to census in 1991

Proizvodni tip kmetije:	Število kmetij	%
Majhne in nerazvrščene kmetije	39.878	35,62
Prašičereja in perutninarstvo na bazi kupljene krme	45	0,04
Prيرهja mleka	17.879	15,97
Reja mlade živine – plemenske in/ali pitovne	2.573	2,29
Kombinirana govedoreja	31.620	28,25
Reja drobnice	511	0,46
Nespecializirana živinoreja	1.837	1,64
Prašičereja (na osnovi pretežno domače krme)	2.245	2,01
Govedoreja in prašičereja	2.738	2,44
Tržno poljedelstvo	1.780	1,59
Sadjarstvo in/ali vinogradništvo	3.973	3,55
Sadjarstvo ali vinogradništvo v kombinaciji s poljedelstvom ali živinorejo	4.906	4,38
Kmetije s pretežno gozdarsko dejavnostjo	1.966	1,76
SKUPAJ	111.951	100,00

(Vir: SUNČIČ, 1996)

Če zanemarimo majhne (pod 2 ha KZU oz. pod 0,5 ha nasadov) in nerazvrščene (ki tudi niso bistveno večje), v Sloveniji daleč prevladujejo govedorejske kmetije, ki jih je bilo po teh podatkih skupaj več kot 46% oziroma 86%, če ne upoštevamo nerazvrščenih. Med temi je največ kmetij s kombinirano rejo živine. V zadnjem desetletju se, kot kažejo izkustvena opažanja, prav v živinoreji dogaja razmeroma intenzivno proizvodno prestrukturiranje. Število kmetij s specializirano prيرهja mleka se zmanjšuje, hkrati se kmetije povečujejo. Manjši rejci krav molznic pa se preusmerjajo v rejo krav dojilj in v pitanje mlade živine. Tudi kmetije s kombinirano rejo govedi praviloma opuščajo prيرهja mleka in se usmerjajo v rejo krav dojilj, le redke se specializirajo v rejo krav molznic. Tako lahko sklepamo, da je danes poglavitna proizvodna usmeritev slovenskih kmetij pitanje govedi v kombinaciji z rejo krav dojilj.

Zelo podobno sliko proizvodne strukture slovenskega kmetijstva kaže tudi preglednica 6. Prevladujejo kmetije z mešano živinorejo, kjer vse bolj prevladuje reja krav dojilj in pitanje govedi. Delež kmetij s prيرهja mleka doseže 12%. Če pa prištejemo še tiste, ki živino tudi pitajo, je kmetij, ki pridelujejo mleko dobrih 15%.

Ta delež se kaže kot dokaj stabilen. Kmetij, usmerjenih v rejo prašičev in perutnine, je okoli 8%. Pričakovati je, da se bo v ravninskih območjih reja prašičev na osnovi domačih krmnih žit v prihodnje nekoliko povečala na račun pitanja govedi. Kmetij z izključno ali pretežno sadjarsko in vinogradniško proizvodnjo je okoli 10%. Popis kmetijstva je registriral tudi 0,5% specializiranih vrtnarskih obratov.

Ta delež danes sicer še ni velik, vendar je ta proizvodnja ekonomsko dokaj zanimiva in bo v prihodnje gotovo naraščala.

Pomembno se nam zdi tudi omeniti, da v pogledu strukture proizvodnje podatki kažejo pomembne razlike med regijami. Tako je prireja mleka bistveno močnejše od povprečja zastopana v gorenjski, osrednje-slovenski, zasavski, savinjski in koroški regiji, mešana živinoreja s pretežno pašno živino zlasti v notranjsko-kraški, zasavski in koroški regiji, vrtnarska proizvodnja predvsem v obalno-kraški regiji, pa tudi v osrednje-slovenski, gorenjski in spodnje-posavski regiji. Sicer pa v Sloveniji o zelo ozki proizvodni specializaciji kmetij še ne moremo govoriti, razen pri rejcih z industrijsko tehnologijo reje perutnine in prašičev na bazi izključno ali pretežno kupljene krme. Verjetno tudi v prihodnjem obdobju proces specializacije proizvodnje ne bo bistveno intenzivnejši, razen pri skupini profesionalnih kmetij

#### **4 DOPOLNILNE DEJAVNOSTI NA KMETIJAH (STANJE IN PERSPEKTIVA)**

Dopolnilne dejavnosti so pomembne za tiste kmetije, kjer obseg kmetijske dejavnosti ne omogoča polne zaposlenosti članom družine in imajo možnosti (naravne danosti, znanje, proste zmogljivosti itd.) da razvijejo tovrstne aktivnosti kot obliko samozaposlitve. Ta vir pridobivanja dohodka bo po oceni (glej preg. 4) v prihodnje pomemben za okoli 12.000 kmetij (20%). Po podatkih popisa kmetijstva 2000 se danes z dopolnilnimi dejavnostmi ukvarja okoli 4.900 kmetij ali nekaj manj kot 6% (preglednica 7). Na podlagi gornje ocene lahko pričakujemo, da bo v tekočem desetletju začelo s temi dejavnostmi še okoli 7.000 kmetij, torej letno 700 kmetij. Interes za te dejavnosti je velik, še večje pa so težave, ki ovirajo širjenje dopolnilnih dejavnosti. Med ključnimi težavami zaznavamo nedorečenost in togost predpisov, ki uravnavajo to področje dejavnosti, pomanjkanje kapitala za naložbe v te dejavnosti, slaba organiziranost za učinkovitejše trženje izdelkov in storitev iz teh dejavnosti ter pomanjkanje znanja. Slednjo težavo bi z učinkovitejšim in vsebinsko prilagojenim sistemom strokovnega izobraževanja lahko bistveno zmanjšali.

Podatki popisa kmetijstva 2000 kažejo, da so najbolj razširjene naslednje dopolnilne dejavnosti: opravljanje storitev s kmetijsko mehanizacijo, predelava lesa in turistična dejavnost na kmetijah. Te dejavnosti izvaja 44% kmetij, ki se ukvarjajo z dopolnilnimi dejavnostmi. Po pomembnosti naslednja skupina dopolnilnih dejavnosti je domača predelava kmetijskih pridelkov (skupaj 21% kmetij z dopolnilnimi dejavnostmi). Med dopolnilnimi dejavnostmi zaenkrat ne zasledimo neposrednega trženja (prodaja na domu ipd.) lastnih pridelkov, kar bi v bodoče lahko bila pomembna oblika. Je pa seveda ta oblika vsebinsko zajeta tudi v drugih (predelava pridelkov, turizem, predelava lesa), saj se ti proizvodi in storitve praviloma tržijo neposredno, čeprav največkrat neorganizirano. Verjetno bo v programih razvoja



Preglednica 6: Proizvodna struktura (proizvodni tipi) kmetij v letu 2000 po regijah in za RS  
 Table 6: Farm production structure in Slovenia by regions in year 2000

Regije	Zrno, oljnice, proteinske rastline	Splošno poljedelstvo	Vinarstvo	Vinogradi	Sadje in citrusi	Različni trjni nasadi	Prerjava in laka	Vrčja in pitanje goveda	Govedo-pirerjava in laka in pitanje	Ovce, koze in druga pašna zver	Prasica in perutnina	Mesna rastlinska pidelava	Mesna zver prejeto pašna zver	Mesna zver prejeto zver prejeto zver	Poljske - pašna zver	Različne rastline, zver	Merazimska zver	Merazimska zver in zver	Skupaj
Pomurska	11,8	0,7	0,3	6,4	0,4	0,7	2,8	0,1	1,1	0,2	6,1	21,7	15,8	9,9	6,4	15,6	0,0	100,0	
Podravska	4,5	0,3	0,5	9,0	0,9	1,3	9,1	2,2	2,0	0,7	5,3	15,1	19,2	13,1	2,2	14,5		100,0	
Koroška	0,2	0,1		0,0			25,2	21,1	5,7	4,7	0,7	1,7	30,6	3,8	0,8	5,5		100,0	
Savinjska	0,5	0,8	0,3	3,6	0,4	0,5	18,0	11,7	5,2	2,4	1,1	7,9	29,1	4,6	1,6	12,3		100,0	
Zasavska	0,0						16,2	26,9	5,9	6,0	1,6	1,3	31,6	0,7	0,3	9,6	0,0	100,0	
Spodnje-posavska	1,4	0,2	0,6	17,3	1,5	2,4	4,7	1,5	1,5	1,0	1,4	22,3	21,1	6,6	1,4	15,2	0,0	100,0	
Jugovzhodna Slovenija	0,9	0,2	0,4	8,6	0,2	1,3	9,5	3,5	2,8	3,0	0,7	19,1	27,4	3,0	1,6	17,7	0,1	100,0	
Ostrednje-slovenska	0,7	0,2	0,7	0,4	0,2	0,2	21,9	18,5	7,9	4,1	0,6	4,6	27,1	1,4	2,7	8,8	0,0	100,0	
Gorenjska	0,9	0,3	0,6	0,1	0,2	0,1	25,1	22,2	8,5	6,6	0,4	3,1	21,6	1,2	3,0	6,2	0,0	100,0	
Notranjsko-kraška	1,0	0,7	0,3	0,0	1,6	0,3	9,5	6,2	2,7	5,4	0,8	9,2	32,0	1,3	1,8	27,2	0,0	100,0	
Goriška	0,3	0,2	0,4	31,4	1,4	3,1	8,8	6,1	3,5	4,0	0,7	7,8	19,4	1,1	0,6	11,2		100,0	
Obalno-kraška	0,5	0,2	1,6	38,2	2,0	16,4	1,1	0,6	0,5	1,4	0,4	16,9	6,3	0,6	0,4	12,7	0,1	100,0	
Skupaj	2,8	0,4	0,5	9,1	0,7	1,7	11,9	7,7	3,7	2,5	2,3	12,7	22,7	5,6	2,4	13,4	0,0	100,0	

dopolnilnih dejavnosti treba iskati tudi nove oblike (varstvo otrok na domu, oskrba starejših, oskrba prizadetih ipd.). Pri iskanju in širjenju teh novih oblik in možnosti bo lahko učinkovito pomagal poleg pospeševalne službe in pospeševalnih programov predvsem izobraževalni sistem.

## 5 STAROSTNA STRUKTURA PREBIVALCEV NA KMETIJAH

Že sicer neugodna starostna struktura prebivalstva na kmetijah se je v preteklem desetletju še poslabšala. Kot kaže preglednica 8 se je močno zmanjšal delež mladih generacij (do 24 let) in sicer od 33,5% na 28,3% in hkrati močno povečal delež starejših generacij, zlasti najstarejše (od 15,3% na 18,7%). Podatki sicer kažejo, da se povprečno število družinskih članov ni zmanjšalo, to pa pomeni, da je v preteklem desetletju ugasnilo sorazmerno več kmetij brez mlajših družinskih članov.

Preglednica 8: Starostna struktura prebivalcev na kmetijah 1991 in 2000

Table 8: Age structure of farm residents in 1991 and 2000

Starostna skupina	1991-EPK %	2000-število	2000-%
do 14 let	17,3	44842	13,9
15 - 24	16,2	46373	14,4
25 - 34	13,3	45085	14,0
35 - 44	11,9	43513	13,5
45 - 54	11,7	42561	13,2
55 - 64	14,3	40223	12,5
nad 65 let	15,3	60384	18,7
	100,0		100,0
Skupaj-število oseb	430423	322981	
Povprečno število družinskih članov	3,5	3,7	

(Vir podatkov: SURS, Popis kmetijstva 2000; Kovačič, 1996)

Reprodukcijska sposobnost kmetij se je tako še zmanjšala, kar kažejo tudi podatki za vrednost indeksa staranja. Indeks staranja je daleč nad vrednostjo, pri kateri je še zagotovljena reprodukcija prebivalstva v obstoječem obsegu. Podatki, ki jih zaradi omejenosti prostora tu ne navajamo, razkrivajo tudi pomembne razlike v starostni strukturi prebivalstva med regijami. Najmanj mladih je na kmetijah v obalno-kraški in notranjsko-kraški regiji, kjer je obenem največji delež najstarejše starostne skupine.

## 6 IZOBRAZBENA STRUKTURA PREBIVALSTVA NA KMETIJAH

Podatki o izobrazbi ljudi živečih na kmetijah jasno kažejo, da se splošna izobrazbena raven prebivalstva na kmetijah izboljšuje. Čim mlajša je starostna skupina prebivalstva tem manjši je delež prebivalcev s samo osnovno šolo in tem večji delež tistih, ki imajo višje stopnje izobrazbe. Za celotno populacijo sicer še vedno velja, da je osnovnošolska izobrazba najmočneje zastopana, vendar že pri generacijah mlajših od 45 let prevladuje poklicna izobrazba. Pri starostni skupini 25 – 29 let znaša delež oseb z več kot osnovnošolsko izobrazbo 80,5% in se z vsako naslednjo starostno

skupino postopoma zmanjšuje, tako da pri starostni skupini 45 – 49 let doseže 50%. Čim mlajša je starostna skupina, tem večji je tudi delež oseb s srednjo in višjimi stopnjami izobrazbe. Pri starostni skupini 30 – 34 let srednja in višje stopnje izobrazbe že prevladujeta (38%). Ob tem trendu lahko predvidevamo, da bodo sedanje mlade generacije prebivalcev kmetij v celoti dosegle poklicno ali višje stopnje izobrazbe, oziroma da bo večina dosegla srednjo in višje stopnje izobrazbe. Res pa je, da je interes za kmetijsko strokovno izobrazbo tudi med mladimi na kmetijah razmeroma majhen, oziroma vse manjši. Nekateri podatki (ki pa jih nismo natančneje obdelali) namreč nakazujejo naslednji trend: čim mlajša je starostna skupina prebivalcev na kmetijah, tem večji je delež tistih, ki nimajo kmetijske izobrazbe.

## 7 AKTIVNOST DRUŽINSKIH ČLANOV NA KMETIJAH

Značilnost populacije na sodobnih kmetijah je večstranska in/ali različna gospodarska aktivnost posameznih članov družine. Vse manj je kmetij, na katerih se vsi člani družine ukvarjajo samo s kmetovanjem, saj vse več kmetij pridobiva dohodek iz različnih virov. V tem pogledu so kmetije vse bolj podobne drugim skupinam gospodinjstev in vse bolj izgublajo svoje avtarkične značilnosti. Značilno je tudi, da vse več proizvodnega dela v kmetijstvu prevzemajo upokojeanci in da zaposleni zunaj kmetije kmetujejo ob službi. Ti pojavi pomembno vplivajo na razvoj agrarne strukture in na gospodarski položaj kmetij. Prav tako pa je od tega odvisen tudi interes za kmetijsko strokovno izobraževanje. Člani kmečkih družin, ki jim je ali jim bo glavna zaposlitev zunaj kmetije, dajejo prednost izobraževanju za druge poklice. Nejasna perspektiva obstoja kmetij pa spodbuja izobraževanje mladih za nekmetijske poklice tudi v mnogih primerih, ko naslednik še računa s tem, da mu bo kmetovanje glavni poklic. Preglednica 9 prikazuje strukturo prebivalcev na kmetijah glede na njihovo aktivnost ob popisu kmetijstva 2000. Podobne podatke smo dobili tudi iz popisa prebivalstva 1991, čeprav vse kategorije niso povsem identične. Zato teh podatkov nismo mogli vključiti v preglednico 8. Kljub temu so nekatere primerjave možne in jih bomo predstavili v komentarju k preglednici.

Preglednica 9: Aktivnost prebivalcev na kmetijah leta 2000

Table 9: Activities of farm residents in the year 2000

Status gospodarja in ostalih članov gospodinjstva po statusu (v %)	Kmet, kmetijski podjetnik	Delo opravlja v delovnem razmerju ali samostojno v okviru kmet. gospodarstva	Brezposeln	Gospodinja	Otrok, učenec, dijak, študent	Nezmožen za delo	Upokojeanci zunaj kmetijstva	Upokojeanci iz kmetijstva	Skupaj
Pomurska	13,2	30,5	5,9	5,7	21,1	1,1	11,7	10,8	100,0
Podravska	14,5	26,7	6,6	7,0	23,5	1,5	12,7	7,4	100,0
Koroška	15,3	25,3	3,0	7,7	26,2	1,3	12,8	8,5	100,0
Savinjska	13,0	27,3	4,7	6,7	25,6	1,5	13,7	7,5	100,0
Zasavska	8,6	33,3	3,1	9,4	23,4	0,7	17,1	4,4	100,0
Spodnjeposavska	8,3	31,7	4,5	7,3	23,2	1,3	15,8	7,9	100,0
Jugovzhodna Slovenija	7,0	33,5	3,9	5,7	24,8	1,1	17,6	6,4	100,0
Osrednjeslovenska	10,6	31,5	3,0	5,6	25,4	1,3	15,7	7,0	100,0
Gorenjska	10,7	30,5	2,6	5,4	26,7	1,0	16,1	7,0	100,0
Notranjsko-kraška	4,3	34,2	3,2	5,6	20,7	0,8	25,5	5,7	100,0
Goriška	7,3	33,8	2,6	6,2	23,3	1,2	20,0	5,6	100,0
Obalno-kraška	4,3	36,8	3,5	6,9	18,2	1,0	24,6	4,7	100,0
Skupaj	10,9	30,3	4,4	6,3	23,8	1,2	15,4	7,5	100,0

(Vir: Podatki popisa kmetijstva 2000)

Prvi zanimiv podatek je, da je oseb s statusom »kmet« ali »kmetijski podjetnik«, torej tistih, ki delajo samo na kmetiji, le slabih 11% vseh članov kmečkih družin. V letu 1991 je bilo takih oseb 16,5%. Iz tega lahko sklepamo, da se je delež aktivnih samo v kmetijstvu v zadnjem desetletju zmanjšal za tretjino. Število seveda še bolj, ker je manjše tudi število kmetij. To pomeni, da je proces deprofesionalizacije kmetijstva razmeroma intenziven. Kontingent aktivnih samo na kmetijah je znašal leta 2000 okoli 21.700 oseb. Delež zaposlenih zunaj kmetije je dobrih 30%, kar je za malenkost več kot leta 1991 (29,5%), nimamo pa podatka, koliko od teh jih kmetuje ob službi.<sup>3</sup> V letu 1991 je bilo takih nekaj manj kot polovica. Verjetno se to razmerje ni bistveno spremenilo. Nekoliko se je v primerjavi z letom 1991 povečal tudi delež otrok, učencev, dijakov in študentov (z 22,9 na 23,8%). Za okoli 10% se je povečal tudi delež upokojencev (od okoli 21% na skoraj 23%). (Natančnega podatka zaradi različnih kategorij v primerjalnih letih ni mogoče ugotoviti.) Pomemben pa se zdi tudi podatek, da se je delež brezposelnih na kmetijah razmeroma močno povečal (s 3% na 4,4%). Ti trenutno gotovo pomenijo pomemben delovni potencial na kmetijah, ki pa je začasen.

Na osnovi teh podatkov lahko ugotovimo, da se kontingent članov kmečkih gospodinjstev, aktivnih samo na kmetijah, zmanjšuje. Vprašanje je, kako bo v prihodnje. Odvisno bo predvsem od tega, kolikšen delež mladih, ki vstopajo v skupino aktivnega prebivalstva, se bo odločalo za kmetijski oziroma kmečki poklic. V ta kontingent mladih lahko štejemo celotno starostno skupino do 14 let in, ob predpostavki, da bodo vsi mladi v prihodnje končali poklicno šolanje, še največ 40% starostne skupine 15-24 let, to je skupaj okoli 63.400 mladih v starosti do vključno 18 let. Vsako leto jih bo od teh prešlo v skupino aktivnih prebivalcev okoli 3.500. Če predpostavljamo, da jih bo od teh izbralo kmetijstvo kot glavni poklic tolikšen delež, kot znaša delež aktivnih samo v kmetijstvu, torej slabih 11% oziroma okoli 380 na leto, se bo delež aktivnih samo na kmetijah še zmanjševal. Iz kontingenta aktivnih samo na kmetijah namreč letno odide najmanj okoli 460 oseb, če ne upoštevamo morebitnih zaposlitev zunaj kmetije, nesreč ipd. Zato je omenjeno število nekajkrat premajhno, da bi zagotovili zadostno število prevzemnikov za te kmetije. Mlade bo treba torej bolj spodbujati in jim omogočiti ekonomsko dovolj zanimive razmere, da bi se v večji meri odločali za kmetijskih poklic, če hočemo zagotoviti obstoj kmetij, ki se danes še kažejo kot perspektivne. Pri tem mora sodelovati tudi izobraževalni sistem. Če predpostavljamo, da bo v prihodnje vsak prevzemnik kmetije iz prve, druge in tretje socio-ekonomske skupine (30.000 kmetij) potreboval strokovno izobrazbo in če predpostavljamo 30 (oziroma 40) letni generacijski cikel, bo potrebno v prihodnje vsako leto izobraziti okoli 100 (oziroma 750) prevzemnikov kmetij. Če bo čas šolanja povprečno trajal tri leta (poklicne in srednje šole) to pomeni, da potrebujemo 3000 (oziroma 2250) učnih mest samo za potrebe šolanja prevzemnikov kmetij.

<sup>3</sup> Nekoliko nejasnosti okoli tega podatka sicer povzroča formulacija statusa za to kategorijo oseb (»delo opravlja samostojno ... v okviru kmetijskega gospodarstva«), ker ni povsem jasno, za katera kmetijska gospodarstva pri tem gre. Morda jih je nekaj aktivnih na kmetijah, ki so n.pr. vključeni v kmečko zavarovanje kot družinski člani, razvrščenih v to statusno kategorijo. To bi deloma pojasnilo zmanjšanje deleža aktivnih samo na kmetijah. Vendar menimo, da bistveno drugačnih razmerij ne bi dobili. V okviru tega prispevka tega vprašanja nismo mogli razčistiti.

## 8 SKLEPNE UGOTOVITVE

Razvoj agrarne strukture je postal v zadnjem desetletju precej intenziven, a ga ne obvladujemo dovolj uspešno. Letno je povprečno ugasnilo čez 2800 kmetij. Del njihovih zemljišč prevzemajo v obdelavo ostale, predvsem večje kmetije, velik del pa je prepuščen zaraščanju. Do leta 2010 se bo po oceni število kmetij zmanjšalo vsaj na okoli 60.000, lahko tudi močneje, povprečna velikost kmetij se bo povečala na okoli 6,5 ha kmetijske zemlje v obdelavi, kar je še vedno razmeroma malo. Proces odmiranja kmetij bo ob sedanjih trendih v nekaterih regijah intenzivnejši. Ocenjujemo, da bo ob koncu desetletja profesionalnih kmetij, ki bodo nudile zaposlitev celotni družini, okoli 5%, mešanih kmetij z najmanj enim zaposlenim zunaj kmetije in enim aktivnim samo na kmetiji kakih 25%, mešanih kmetij s pomembnim deležem prihodka iz dopolnilnih dejavnosti okoli 20% in 50% kmetij, katerim bo kmetijstvo pomenilo dopolnilni dohodek.

V Sloveniji daleč prevladujejo govedorejske kmetije, med temi je še vedno največ kmetij z mešano živinorejo. Se pa v živinoreji dogaja prestrukturiranje. Število kmetij z usmeritvijo v prirajo mleka se zmanjšuje, hkrati se te kmetije povečujejo. Kmetij s prirajo mleka je kakih 15%. Veča se število kmetij z rejo krav dojilj in pitanjem goveda, tudi v kombinaciji z drugimi dejavnostmi. Ta usmeritev po številu kmetij vse bolj prevladuje (okoli 47%). Kmetij usmerjenih v rejo prašičev ali perutnine je okoli 8%, kmetij z izključno sadjarsko ali/in vinogradniško proizvodnjo okoli 10%. Oblikujejo se tudi specializirani vrtnarski obrati, ki trenutno predstavljajo 0,5%.

Dopolnilne dejavnosti bodo v prihodnje pomemben vir dohodka za 20%, to je 12.000 kmetij. Danes se s temi dejavnostmi ukvarja okoli 4.900 kmetij. Najbolj razširjene dopolnilne dejavnosti so: storitve s kmetijsko mehanizacijo, predelava lesa, turistična dejavnost na kmetiji in predelava kmetijskih pridelkov. Ocenjujemo, da se bo vsako leto začelo ukvarjati z dopolnilnimi dejavnostmi novih 700 kmetij, če bodo seveda ekonomske in družbene razmere za to ugodne.

Starostna struktura prebivalstva na kmetijah je neugodna, še manj ugodna je starostna struktura tistih članov kmečkih gospodinjstev, ki se aktivno ukvarjajo s kmetijstvom. Povprečni indeks staranja doseže vrednost 135, kar je skoraj še enkrat več od vrednosti, pri kateri je zagotovljena enostavna reprodukcija prebivalstva. V nekaterih regijah je vrednost tega indeksa tudi več kot 200.

Izobrazbena raven prebivalstva na kmetijah se hitro izboljšuje. Že pri generacijah mlajših od 45 let prevladuje poklicna izobrazba. Čim mlajša je starostna skupina, tem večji je delež oseb s srednjo in višjimi stopnjami izobrazbe. Ob sedanjem trendu lahko predvidevamo, da bo sedanja mlada generacija prebivalcev na kmetijah v celoti dosegla poklicno ali višje stopnje izobrazbe, oziroma da bo večina dosegla srednjo in višje stopnje. Kaže pa se, da je interes za kmetijsko strokovno izobrazbo med mladimi na kmetijah vse manjši. Čim mlajša je starostna skupina prebivalcev na kmetijah, tem večji je delež tistih, ki nimajo kmetijske strokovne izobrazbe. Za kmetijsko izobrazbo bodo zainteresirani samo tisti mladi, ki se bodo nameravali s kmetovanjem ukvarjati poklicno.

Od aktivnih prebivalcev na kmetijah se jih poklicno ukvarja s kmetovanjem samo slabih 11%. Ta delež se je v zadnjem desetletju zmanjšal za tretjino, kar pomeni, da je

proces deprofesionalizacije kmetijstva razmeroma intenziven. Kako bo ta proces tekkel v prihodnje, bo odvisno predvsem od poklicne usmeritve mladih. Izmed mladih jih bo vsako leto prešlo v skupino aktivnega prebivalstva okoli 3.500. Če predpostavljamo, da se jih bo izmed teh odločilo za poklicno kmetovanje 11% (toliko, kot znaša danes delež aktivnih samo na kmetijah), po številu torej letno okoli 380, se bo delež aktivnih samo na kmetijah v prihodnje še zmanjševal. Iz kontingenta aktivnih samo na kmetijah namreč letno odide najmanj 460 oseb. Ob samo tolikšnem prilivu mladih med aktivne samo na kmetiji tudi ne bo dovolj prevzemnikov za kmetije, ki se danes še kažejo kot perspektivne.

## 9 UPORABLJENA LITERATURA

- Erjavec, E. (1993) Agrarpolitik und Bäuerliche Betriebsgrößenstrukturen. Inaugural-Dissertation, Universität für Bodenkultur, Wien, 190 s.
- Kovačič, M. (1996) Socio-ekonomska in velikostna struktura kmetij v Sloveniji v obdobju 1981-1991. Agrarna ekonomika in politika 2, Biotehniška fakulteta – agronomija, Ljubljana, 105 s.
- Kovačič, M., Udovč, A. (2002) Struktura kmetij in njihov vpliv na dohodkovni položaj kmetov v Sloveniji. Sodobno kmetijstvo. ČZP Kmečki glas, 35 (2002) 2. s. 67-74.
- Sunčič, F. s sod. (1996) Tipologija in vzorčenje kmetij v Sloveniji. Poročila o raziskovalnih nalogah, kmetijski inštitut Slovenije, Ljubljana, 106 s.